

Projekt Tradiční chov ovcí v Pojizeří

Shrnutí, zhodnocení a výsledky

Obsah

Popis projektu	1
Doprovodné programy v Muzeu Českého ráje v Turnově.....	3
Historie chovu ovcí a zpracování ovčích produktů.....	4
Ovce od pravěku do středověku.....	4
Beránek boží a boží pastýř.....	5
Více ovcí v novověku	6
Ovce a stolování našich předků.....	7
Sukno, aneb když se nemůže pracovat na poli, pracuje se doma	9
Zpracování sukna.....	10
Pergamen	11
Zpracování ovčího mléka.....	12
Současnost chovu ovcí a zpracování ovčích produktů	13
Výsledky výzkumu Muzea Českého ráje.....	13
Tabulka vytipovaných chovatelů a zpracovatelů.....	16
Přílohy.....	19
Vyplněné dotazníky	19
Nominace Ivy Válkové na titul Mistra tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje	33
Nominace Hany Kristel na titul Mistra tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje	44

Popis projektu

Projekt Tradiční chov ovcí v Pojizeří přinesl ucelený obraz o způsobu chovu ovcí a zpracování produktů. Předpokladem pro realizovaný projekt byla dokumentace navazující na identifikaci tradičních způsobů obživy a zemědělství, provedená v roce 2006. Součástí projektu byla dokumentace současného stavu chovu ovcí a následného zpracování produktů a její srovnání s archivním materiálem. Oblast Pojizeří patří k lokalitám, kde má tradice chovu ovcí hluboké kořeny. Tato tradice nebyla až na krátké časové období přerušena a zvláště v posledních deseti letech se objevila celá řada nových chovatelů, kteří se chovu ovcí věnují. Muzeum Českého ráje v řešeném úkolu zmapovalo a zdokumentovalo činnost chovatelů nejen z hlediska technologického, ale i z hlediska sociálně ekonomického. V tomto ohledu se

projekt zabýval i způsobem odbytů i ekonomickými poměry chovatelů. Výběr lokalit provedli řešitelé výzkumu tak, aby byly podchyceny typické projevy v celé oblasti. Výsledek projektu tak přispěl k identifikaci tohoto tradičního zemědělského oboru a zároveň může sloužit k získání zdrojů a historických podkladů pro další práci. Materiál bude k dispozici i badatelům, kteří se o danou problematiku zajímají. Výstupem dokumentace byla realizace dvou výstav, doplněná o další doprovodné programy.

Výstava v Kamenářském domě – Výstava obsahovala souhrnné cenné informace pro nejširší veřejnost z historie chovu ovcí a tradičního zpracování všech produktů (vlny, masa, mléka, lanolinu, mrvy, atd.) Půlroční výstava (květen-říjen) byla centrem všech dalších aktivit. Na tuto výstavu úzce navazoval interaktivní naučný park pro děti, který přibližoval zajímavosti o těchto zvířatech, ale také dávné tradice ovčáků či symboliku beránka v tradičních obyčejích.

Prezentační výstava ve výstavním sále – Na této výstavě návštěvníci našli ukázky produktů současných zpracovatelů. Součástí výstavy bylo vysvětlení unikátnosti jejich výrobků, pracovní postupy, možnosti využití v domácnosti. Jednalo se o řemeslníky, kteří vyrábějí vlněné látky, oděvy, dekorace, deky, funkční prádlo, klobouky, pleteninu, filc, zateplují budovy, činí kůže, vyrábí futony, kosmetiku z lanolinu, mýdla, změkčovače prádla, sýry, mléčné a masné výrobky, zpracovávají mrvu a rohovinu.

Doprovodný program na Dlaskově statku – V hlavní sezóně byla na Dlaskově statku umístěna malá expozice nastiňující zpracování vlny (třídění, praní, sušení, česání, spřádání). Návštěvníci měli možnost vyzkoušet si česání vlny na ruční česače. Součástí jarního programu bylo stříhání ovcí, předení nití (na Velký pátek), pečení beránka. O prázdninách program doplnily ukázky praní, česání a barvení vlny přírodními barvivy a spřádání vlny.

Cyklus přednášek – Realizaci projektu doplnil cyklus přednášek seznamujících návštěvníky s výsledkem dokumentace obsahující výsledky a rady pro začínající chovatele např. využitelnost plemen ovcí a workshopy pro dospělé - praní vlny, česání, barvení vlny, plstění, pletení ponožek, tkaní na rámu, výroba mýdel, mastí, výroba sýrů, úprava masa.

Cílem projektu bylo seznámit veřejnost s tradiční technologií zpracování vlny, ale zároveň podpořit tradiční výrobce, kteří tyto postupy zachovávají a udržují, dále zmapování a prezentace zpracovatelů ovčích produktů.

Doprovodné programy v Muzeu Českého ráje v Turnově

21. 4 – 24. 9. 2017 Výstava Ovce, moje ovce
Výstava mapující historii chovu ovcí v Pojizeří

26. 4. Přednáška PhDr. Jiřího Sajtba
O hospodářském vývoji venkova a měst v Čechách od počátku industrializace

13. 5. Workshop s Ivou Válkovou
Praní, česání spřádání a další úpravy vlny

17. 5. Přednáška PhDr. Jiřího Sajtba
O stravování ve středověku a na počátku novověku

20. 5. Workshop s Šárkou Bredlerovou
Výroba mýdla s lanolinem

10. 6. Workshop s Janou Rosenbaumovou
Výroba sýrů a jogurtů nejen z ovčího mléka

15. 6. – 10. 9. Na vlně vlny
prezentační výstava zpracovatelů vlny

24. 6. Workshop s Hanou Kristel
Barvení vlny přírodními barvivy

1. 7. Interaktivní naučný park
Zajímavosti ze života ovcí nejen pro děti

8. 7. – 26. 8. prázdninové dílny s vlnou
Tradiční tvoření pro děti, dospělé a seniory

16. 9. Workshop s Ivou a Janicí Válkovými
Velké mokré plstění tašky nebo klobouku či koberečku

23. 9. Workshop na přání
Dodatečná akce na přání veřejnosti

Historie chovu ovcí a zpracování ovčích produktů

Ovce od pravěku do středověku

Domestikace zvířat, stejně jako celá neolitická revoluce (počátky zemědělství), začala na Blízkém východu. Právě ovce byla již kolem roku 9000 př. n. l. prvním býložravým zvířetem, které si člověk ochočil (úplně prvním zvířetem byl pes ještě před rozšířením zemědělství). Koza se začala chovat až mezi lety 7500 – 6750 př. n. l., skot 7000 – 6100 př. n. l. a přibližně v téže době i prase. Tato posloupnost se následně zachovala i v množství, neboť ovce na Předním východu dominovaly nad ostatními druhy domácího zvířectva.

S příchodem zemědělství do střední Evropy se však situace obrátila. Zdejší klima více nahrávalo chovu koní a hovězího dobytka a chov ovcí a koz ustoupil do pozadí. Ovce s kozami zaujaly ve škále chovaných druhů co do počtu společně třetí příčku po skotu a prasatech (čtvrtou příčku, pokud bychom jako jatečné zvíře počítali i koně, kteří se rovněž jedli). V oblasti Českého ráje máme archeologicky potvrzeny ovčáctví již od pozdní doby kamenné (4400 až 2000 př. n. l.) v lokalitě Habr pod Pradědem (hruboskalské skalní město). Zajímavý objev byl učiněn v jeskyni Postojna (obec Mírová pod Kozákovem), která možná byla v době bronzové využívána i jako salaš.

Trend nastavený v pravěku se u nás příliš nezměnil ani s nástupem středověku a tak ovce zůstávaly za prasaty a skotem (vepři se ve středověku stali oblíbenějšími - častěji chovanými než skot). Nemůžeme ale rozhodně říci, že by význam ovcí ve středověkých Čechách byl zanedbatelný. O chovu ovcí již v raném středověku nám podávají svědectví dochované pomístní názvy jako *Ovčáry*, *Ovence*, *Ovčárny*, *Ovčiny*, *Beranovy*, *Beranovce* a podobně, jejichž vznik často spadá před konec 11. století (minimálně první dvě uváděné) a dále nejčastěji do průběhu 13. a 14. století. Ačkoli nemůžeme ve všech případech říci, že stoprocentně všechny názvy vznikly na základě chovu ovcí (některé se mohly jmenovat po svém majiteli či zakladateli, kterému se říkalo Beran), u většiny to je pravděpodobné.

Stejně průkazná svědectví o chovu ovcí podávají písemné prameny, které nás pravidelně spravují o darech ovcí a pastvin pro raně středověké církevní ústavy. Dále v nich čteme o poddanských dávkách, které kromě obvyklých peněz, obilí, vejčích a kuřatech zahrnovaly i jehňata a například poddaní vyšehradské kapituly přímo odváděli tzv. ovčí desátky (*ovis decima*). Právě církevní ústavy byly ve středověku největšími chovateli ovcí. Z vlněného sukna se šily oděvy řeholníků a ovčí kůže sloužila k výrobě pergamenu. Ten byl následně využit ve skriptoriích (středověkých písařských dílnách), jež bývala pravidelnou součástí větších klášterů a kapitul. Navíc u těchto institucí nelze vyloučit, že již v předhusitské době chovaly stáda ovcí ke komerčním účelům. Je to velmi pravděpodobné u kláštera v Hradišti nad Jizerou, nejstaršího a největšího středověkého kláštera v naší oblasti, který byl zničen již na začátku husitských válek. Z jeho urbáře (soupis povinností poddaných vůči vrchnosti) z doby kolem roku 1400, resp. jeho zbytků, které se nám náhodou dochovaly, můžeme vyčíst značné množství robotních povinností v podobě koupání a stříhání ovcí, které museli

poddaní kláštera vykonávat. Z tohoto množství můžeme usuzovat na skutečně velká stáda, která těžko byla chována jen pro potřeby kláštera.

I když se u nás vždy upřednostňoval hovězí dobytek a ovce na vesnicích nikdy nebyly početně nejsilnějším a nejoblíbenějším dobyt看em, měl jejich chov na rozdíl od krav své výhody. Předně to byly daleko menší náklady na zimní dokrmování (ovci stačí na den desetina sena, než se dává skotu) a navíc vydržely o něco déle do zimy na venkovní pastvě a naopak zjara je možné ovce vyhnat dříve a na rozdíl od krav se z ovcí kromě masa, mléka a kůží získávala i vlna. Nicméně starší tuzemská plemena neprodukovala tak kvalitní vlnu, aby se je vyplatilo chovat ve velkém pouze pro tento účel a zpracování vlny sloužilo po celý středověk spíš jen jako doplněk k prvořadému potravinářskému významu ovcí. Rozhodně ovce byly poměrně pravidelným zpestřením smíšených stád, ačkoli i v tomto byly určité lokální rozdíly, kdy tu svou roli hrála i blízkost trhu, resp. odbytiště pro maso, sýry a vlnu – tedy blízkost města.

Beránek boží a boží pastýř

Ve starověkých kulturách byl hojně uctíván beran, který ztělesňoval odvahu a plodivou sílu. Beránek byl zároveň vždy symbolem čistoty a nevinnosti. V Egyptě byl v podobě berana uctíván bůh Banebdžet a berani tu byli pohřbíváni i v mumifikované podobě. Jistě proto, že se domovina křesťanství nachází na Blízkém východu, kde chov ovcí byl od počátku zemědělství velice rozšířený, promítlo se výrazně „ovčí“ téma i do Bible. Případ Abraháma, který na popud Boha a na jeho uctění podřídil jehně místo svého syna Izáka (Gn 22, 10 – 13), není z historického hlediska odkazem na zkoušku víry, kterou musel Abrahám podstoupit, ale na okolnost, že na Blízkém východu byl právě beran či jehně častou obětinou a to již v předbiblickém období.

Ve své Apokalypse použil sv. Jan poprvé termín „pokojný beránek“ jako symbol Ježíše. Nakonec se tato alegorie přenesla i do lidového slovníku – každý jistě zná obrat „beránek boží“. Zvyk péct beránka o velikonočních je známý již ze středověku. V našem kraji máme přímá pramenná svědectví k roku 1514, kdy měli rovenští poddaní odevzdávat v rámci závazků vůči své hruboskalské vrchnosti na velikonoce dva beránky a ze vsi Bohuslavi putoval ve stejný čas na Hrubou Skálu jeden beránek. Posléze se jako náhrada za skutečného beránka dostaly do obliby velikonoční beránčí pečeni z těsta, jež jsou součástí velikonočních stolů až do dnešních dnů. Ať už byl pečený beránek skutečný, nebo jen ze sladkého těsta, vždy symbolizoval jedno – odevzdanou oběť Ježíše Krista na Velký pátek.

Naopak je také Ježíš tradičně nazýván pastýřem a společnost, která v něho věří, je jeho stádem. Jedná se o určité symbolické „ovčí rozdvojení Krista“. Je chápán na jednu stranu jako obětovaný beránek, ale na druhou stranu jako pastýř všech věřících, kdy je takto ve své „rozdvojenosti“ v náboženských textech i zobrazován.

Samostatným ochráncem stád jako takových a zároveň i pastýřů je v křesťanské liturgii sv. Vendelín. Dle legendy se narodil kolem roku 550 ve Skotsku v královské rodině a ve dvaceti letech podnikl pouť do Říma, kde byl požehnan papežem. Odešel do Sárska, aby žil poustevnickým životem a zároveň si u místního šlechtice přivydělával jako pastýř. Šlechtic mu za jeho služby nechal postavit poustevnu, aby se mohl oddávat modlitbám. Když se o jeho zbožném životě dozvěděli mniši z kláštera v Tholey, poslali pro něj a nabídli mu místo opata. Vendelín jejich nabídku přijal a v této funkci v klášteře dožil. Zemřel pravděpodobně v roce 617 a pohřben byl u hory, ke které se již za svých služeb u legendami nejmenovaného šlechtice chodíval modlit. Tam brzy vzniklo poutní místo a následně i město Sankt Wendel.

Bývá zobrazován jako poutník, mnich, poustevník, ale nejčastěji jako pastýř a rovněž velmi vzácně i jako královský syn. Mezi atributy mívá hůl, mošnu, růženec, knihu, lopatu, kyj, nebo korunu a u nohou mu obvykle leží ovce. Je oblíbeným světcem v Sársku, kde působil, ale také v Bavorsku. U nás se více objevuje až v období baroka zejména na Moravě.

Je čistě hypotetickou otázkou, do jaké míry je tato postava časně křesťanské liturgie a legenda o ní inspirovaná, nebo dokonce vynucená potřebou nahradit původní pohanská božstva křesťanským světcem, jelikož každé pohanské náboženství mělo svůj kult stád a plodnosti. U Slovanů to byl bůh Veles a u Řeků Apollón, u kterého je podobnost se sv. Wendelem velice výrazná, neboť Apollón sloužil jako pokání osm let králi Thessalie jako prostý pastýř.

Více ovcí v novověku

Dle výzkumů lze říci, že tam, kde se nedařilo rostlinné výrobě (obilnářství u nás mělo ve středověku i novověku vždy přednost před chovem dobytka), nastoupila výroba živočišná. To platilo jak při porovnání větších geografických celků (např. v Polabí byl kladen větší důraz na obilnářství, než v Pošumaví), tak i v rámci katastrů jednotlivých vsí. Nejlepší půdy byly rozděleny mezi sedláky jako orné, zatímco části katastrů s horší bonitou (zpravidla v prudších svazích) se nechávaly nerozdělené jako obecní pastviny, kde se pásli dobytek celé vsi.

Tak jako v jiných hospodářských oblastech (rybníkářství, pivovarnictví), dostalo se i chovu ovcí velkého impulzu v pohusitském období. Husitskými válkami vyčerpaná a částečně vylidněná země (některé vesnice byly úplně opuštěné) přinutila vrchnost, aby už nespolehala jen na poddanské dávky, kterých s poddanými přímou úměrou ubylo, ale aby si začala částečně vydělávat sama. Vedle houfného zakládání rybníků, pivovarů a hospodářských dvorů se začaly zakládat i specializované ovčiny. Na zvýšený chov ovcí v jednotlivých panstvích reagovalo i zakládání soukenických cechů v poddanských městech a zvyšování soukenické produkce jako takové. Chovu ovcí jistě přispívaly i v renesanci se rozvíjející vědní obory a rozšiřování děl antických autorů (např. básník Vergilius se ve svých dílech podrobně zabýval ovčáctvím).

Z našeho kraje máme nejvíce zpráv o těchto podnikatelských počinech šlechty z českodubského panství. Za Vartmberků byly na dubském panství v první polovině 16. století dva režijní dvory a pivovar. Oppersdorfové (1556 – 1590) provedli hospodářskou reformu, po které tu bylo šest dvorů, čtyři ovčiny a dva pivovary (nový v Dubu a z měšťanských rukou převzatý v Hodkovičkách). V Českém Dubu je k roku 1609 evidovaná i vysoká robota na stříhání ovcí (v součtu 556 dnů ročně), což značí skutečně velká stáda v režii velkostatku.

V severovýchodních Čechách kvetlo paradoxně soukenictví i za Třicetileté války, avšak pouze do smrti Albrechta z Valdštejna (1634). Ten dokázal kraj ochránit před válečnými útrapami a naopak zajistit hojný odbyt sukna pro armádu. Třicetiletá válka samotná přinesla impulz k novému rozvoji chovu ovcí v režii vrchnostenských velkostatků, jelikož stejně jako po husitských válkách zůstalo i v polovině 17. století množství pozemků ležet ladem. Z intenzivního chovu ovcí bylo možné získat velké množství peněz s nízkým nákladem na pracovní síly, neboť zatímco děvečka měla zpravidla na starosti kolem 10 krav, jeden ovčák se staral o stádo ovcí okolo 300 kusů. Poddaní si pak ale často stěžovali, že obrovská vrchnostenská stáda jim spásají obecní pastviny a úhory.

Spolu s rozvojem chovu ovcí se současně rozmáhalo i soukenictví. Na skupování vlny a její následný prodej se zpočátku specializovali židovští obchodníci, kteří ji pak prodávali přadlákům, od kterých zpětně vykupovali přízi, kterou opět prodávali tkalcům. Do Čech byli dále lákáni specialisté z Německa, aby pomohli zefektivnit tuzemskou výrobu. Výsledky na sebe nenechaly dlouho čekat a první soukenická manufaktura vznikla v roce 1697 na panství cisterciáckého kláštera Osek a další brzy následovaly. V našem kraji prosluly zejména soukenické manufaktury v Liberci, nejprve zakládané rodem Clam-Gallasů (řemeslná soukenická výroba zde ale měla tradici již od 16. století z doby Redernů). Ačkoli již od poloviny 18. století začal být provoz některých soukenických manufaktur předěláván na zpracování bavlny, v Liberci se soukenictví udrželo. Původní manufaktury založené vrchností ale začaly v polovině 19. století vytlačovat moderní tovární provozy podnikatele Johanna Liebiga. Po znárodnění po druhé světové válce byly jednotlivé provozy sjednoceny a vznikl tak podnik Textilana, jehož činnost skončila až na počátku 21. století.

Ovce a stolování našich předků

I když v našich zemích nedosáhla konzumace skopového nikdy takové míry jako v jižnějších oblastech, rozhodně se nedá říci, že by se mu naši předkové vyhýbali. Dle archeologických pozůstatků se jedlo maso především ze zvířat na prahu dospělosti, kdy tyto kusy byly již poměrně narostlé (kolem 40 – 60% své maximální hmotnosti), ale jejich maso bylo stále křehké, tedy nejvyšší jakosti. Kromě kvality masa vedl k porážení zvířat v tomto věku i ryze hospodářský důvod. Tím byla redukce stád před zimním obdobím. A protože se mláďata rodila zjara, byla právě na podzim na prahu dospělosti. Přednostně se poráželi mladí beránci, zatímco ovce byly nechávány do dospělosti pro další reprodukci. Zabíjena byla ovšem i

zvířata podstatně mladší. V takových případech zřejmě nebyla hlavním motivem chuť na mladou pečínku, ale zajištění většího množství mléka matky na jeho zpracování člověkem.

Mezi kuchyňským odpadem se samozřejmě nalézají i kosti starších kusů ovcí, u kterých můžeme předpokládat, že před svou porážkou sloužily jednak k reprodukci, ale i jako zdroj mléka a vlny. Tyto pozůstatky jsou však velmi malé, tudíž lze soudit, že hlavní užitek z chovaných zvířat bylo maso. To se ale postupně měnilo a kvůli mléku a vlně se nechávalo stále větší procento stáda do dospělosti. Přesto se v našich zemích dávalo neustále přednost mléku kravskému (ovčího se nejvíce vyprodukovalo v jihovýchodní Evropě, na Balkáně a částečně i v západní Evropě).

Od pravěku přes středověk až do raného novověku se skopové, obdobně jako většina druhů mas z větších zvířat vařilo. Vařilo se zpravidla v kombinaci s kyselými přísadami jako ocet, kyselé hrozny, nebo kyselá jablka. Skopové maso se také sekalo spolu s česnekem a vepřovým masem a vyráběly se z nich neuzené klobásy. Mladí beránci se však také pekli v celku, někdy i nadívaní. Omáčka k nim se opět vařila sladko-kyselá ze švestek, jablek, chleba, rozinek, mandlí a vína. Kyselé přísady byly ve starších dobách hodně v oblibě a byly i doporučovány lékaři, jako zdraví prospěšné. Od 17. století se od pečení celého nadívaného beránka upouštělo a začalo se péct nadívané jehněčí hrudí (obdobně, jako to známe dnes).

Jelikož starší období byla známá tím, že se spotřebovaly skutečně všechny části zvířete, vznikaly tak pro nás možná trochu neobvyklé recepty, kterým však nechyběla nápaditost. Skopová jelítka se připravovala tak, že se skopová krev smíchala se smetanou, hovězím morkem a žemlí, tato směs se následně nacpala do ovčích střívek. V 17. století se také objevují jehněčí koblihy, které se vyráběly z vařených jehněčích podbřišků, tvarohu a žloutků. Z takto připravené směsi se vytvarovaly koblihy, které se usmažily v horkém tuku. Jehněčí žaludky se také nadívaly směsí z hovězího, telecího a tlustého skopového se slaninou, strouhaných žemlí, vajec, smetany, smažené cibulky, zelené petrželky a pepře.

Ovčí mléko se využívalo jak sladké (pilo se nejlépe ještě teplé, čerstvě nadojené), tak i kyselé, jež pak tvořilo základ pro výrobu tvarohu a sýrů (syřidlo je doloženo již od středověku), které představovaly jakési „konzervy“ mléka pro období, kdy ovce a krávy nedojily. Při výrobě těchto potravin se pak zužitkovala i žinčica (syrovátka z ovčího mléka), která se pila a byla ceněná stejně jako samotné mléko nebo sýr. Sýry byly běžnou potravinou a to zejména v chudých rodinách. Ochucovaly se šalvějí, balšánem, muškátem, kmínem a sušily se na půdách. České sýry včetně ovčích se vyvážely do německých zemí.

Recept na velikonoční zahrada s celým pečeným beránkem (16. století):

Mladý beránek stažený z kůže se v celku upekl. Poté se namazal fíkovou marmeládou, na kterou se přilepily konfety jako kudrlinky. Beránek se položil na huspeninový podklad a zahrada (stromy) se vytvořily z jedlových větvíček, ze kterých se oloupala kůra.

Sukno, aneb když se nemůže pracovat na poli, pracuje se doma

Domácí zpracování vlny bylo od pravěku typickou činností, která vybavovala domácnost, a do vrcholného středověku, kdy začaly vznikat soukenické cechy ve městech, které dokázaly ve větší míře pokrýt poptávku, se jednalo přímo o nutnost. Zatímco na letní oděvy se používalo lněného, případně jiného plátna rostlinného původu, zimní šat se zhotovoval z vlněného sukna.

S postupným úbytkem domácího zpracování vlny můžeme počítat od 13. století v souvislosti s rozvojem měst a v nich koncentrované výroby zosobněné soukenickými cechy. Svou organizovaností a specializováním byla cechovní výroba daleko efektivnější a kvalitnější, než domácí doplňková výroba. Pro sedláky bylo daleko výhodnější své ovce jen ostříhat a přebytky surové vlny, které se nezpracovaly pro domácí potřebu, pak prodat do města, kde si ji řemeslníci již zpracovali sami.

S tím koresponduje i to, že přes určitý tuzemský chov ovcí se do našich zemí nejpozději ve 13., ale patrně už ve 12. století v nemalé míře dovážela kvalitní sukna z Flander a Brabantska, kdy podle nařízení kolínských arcibiskupů se překupním městem stal Kolín nad Rýnem. Nicméně o vynalézavosti našich řemeslníků a stejně tak o chovu ovcí v dostatečném množství na konci 13. století svědčí i to, že již v roce 1291 se na našich trzích dalo sehnat nejen drahé sukno z Gentu, ale i jeho tuzemské falzifikáty. Avšak dovozová sukna i jejich napodobeniny si mohly dovolit jen zámožnější vrstvy. Všeobecné lidové vrstvy tak jako už od pravěku spoléhaly na vlastní hospodářské síly. Každý hospodář samozřejmě stříhal své ovce a ženská část osazenstva statku z nich spřádala vlákna a tkala vlastní sukno, z něhož se dalo šít teplé zimní oblečení.

Většina u nás vyrobeného sukna se nebarvila a prodávala se v přírodní barvě. Proto se označovala jako „*panni grisei*“ (šedá sukna). Podomácku vyrobené sukno se pod názvem „*lanttuch*“ (tento název později v češtině zlidověl) objevuje ve 14. století ve Vratislavi. V některých našich větších městech se domácího sukna vyrábělo tolik, že bylo možné jej i vyvážet. Víme o Jindřichově Hradci, Jihlavě, Brně (i brněnská se dokonce falšovala, což znamená, že jejich kvalita nebyla rozhodně zanedbatelná), Chrudimi, Litovli a dalších. Odbytíště pro české sukno pak bylo hlavně na jihovýchodě od našich hranic, případně ve slezských zemích.

Od konce 15. a hlavně v 16. století jsou houfně zakládány soukenické cechy i ve většině poddanských měst, ve kterých dosud nepůsobily, aby bylo možné efektivně zužitkovávat i vlnu z čím dál četnějších vrchnostenských ovčínů, resp. aby se vlna, která se z panských ovcí získávala, nemusela vozit do cizích (královských) měst, ale aby byla zpracovávána rovnou v jejich panstvích, čímž si šlechta zajistila, že jí neuteče zisk.

K rozšiřování venkovského přádláckého a tkalcovského řemesla docházelo v průběhu 18. a v první polovině 19. století vlivem vzrůstu počtu vesnického obyvatelstva a tím nedostatku půdy vhodné ke klasické agrární činnosti. Řemeslo se tak pro nižší vrstvy venkovského

obyvatelstva stávalo dodatečným a někdy i hlavním zdrojem příjmů. Zejména v některých regionech tak narůstalo množství tzv. bezzemků, tedy osob, které nevlastnily žádné polnosti a žily se buď jako námezdní dělníci u sedláků, kteří disponovali větším množstvím půdy, nebo právě v této době se rychlým tempem rozvíjející předprůmyslovou domácí výrobou textilu – sukna. Jelikož ve městech se již v této době soustřeďovala hlavně specializovaná řemeslná výroba, nebyli venkovští řemeslníci konkurenčním problémem, jak by se na první pohled mohlo zdát. Z tohoto důvodu ani nenarážíme na zprávy o jejich omezování. Konec tomuto trendu udělala tovární výroba, která dokázala vyrábět daleko levněji a mnozí původně podomácku vyrábějící tkalci se v nich nechávali zaměstnávat, což byl typický příklad zejména našeho podhůří.

Zpracování sukna

Tkané vlněné látky – valchované, počesané, případně barvené – byly jedním ze základních textilních materiálů na ženské i mužské oděvy. V Evropě je tento typ textilního materiálu doložen již ve 2. tisíciletí př. n. l. V lidovém prostředí se vyskytuje v rezně silné i v řemeslně zpracované jemné kvalitě v barvě bílé, temně modré, hřebíčkové (rezavě hnědé), černé, temně zelené, červené různých odstínů a fialové. Ze sukna se šily hlavně těžší kusy oděvů, jako byly mužské vesty, kabáty, kalhoty, klobouky, dýnka kožešinových čepic, ženské živůtky, tzv. špenzry, sukně a potahy kožichů. Od středověku je vyráběli specializovaní řemeslníci – soukeníci, od 18. století i specializované manufaktury, později továrny (některá sukna byla nazývána podle lokalit, kde se hotovila – v naší oblasti hlavně liberecké, českolipské). Jen místy si lidé připravovali tento materiál podomácku tak, že se nastříhaná vlna z ovcí proprala, pročesala a spředla podobným způsobem jako len a po té se z ní na stavu utkala látka. Sukno se tkalo plátňovými i keprovými vazbami, lepší s hustší vazbou (lindiš, koumar, kerntuch), lehčí a levnější s řídkou vazbou (haras, šaftuch).

Poté se většinou vlněné tkaniny dále upravovaly na valchách, kde se pomocí vody a prudkých úderů kladívek vysrážely až o třetinu a získaly tak podobu silné husté látky. Tato „houněná“ silná tkanina se užívala pouze na šití hrubých oděvních součástí – kabátů, pracovních kalhot apod. Některé druhy vlněných látek se nevalchovaly, ale vařily ve vodě tak dlouho, až zplstnatěly. Vedle čistě vlněné tkaniny jako byl např. moldon (vlněná pruhovaná tkanina tkaná hlavně keprovou vazbou, užívaná nejvíce na ženské sukně) se používaly k šití oděvních součástí materiály jemnější, kupříkladu cajk (vlněná tkanina s vetkávanými nitěmi z jemnějších materiálů, např. hedvábí), nebo hrubší vlněný flanel vyráběný od 18. století i z jirchářské vlny. Nepočesaný moldon se používal k šití řeznických, mlynářských a rolnických kazajek. Některé vlněné materiály byly sice vyráběny strojově, ale v lidovém oděvu zdomácněly. Oblíbený byl např. kamelot – hustá lesklá tkanina, někdy kombinovaný s hedvábím a užívaný na ženské šaty, dále mezulán či šerka – polovlněná nevalchovaná látka se lněnou osnovou, určená k šití ženských sukní a pracovních zástěr. Dražším materiálem byl vlněný atlas, ze kterého se šily sukně i mužské kalhoty. Součástky ženského oděvu se často

šily z potištěného, keprově tkaného materiálu, který označujeme jako kašmír (dříve tibet). Z tohoto materiálu byly nejen šaty, ale i velké množství šátků.

Pergamen

Pergamen, tedy ke psaní upravená kůže, byl znám již v antickém světě, když se rozšiřoval z oblasti Malé Asie. V pozdních obdobích Římské říše se pak běžně objevoval vedle papyru, až nakonec v užívání převládl. Největší obliby se pergamenu dostalo v nestředomořských zemích latinské středověké Evropy, kdy jeho oblibě napomohly i klimatické podmínky, které byly na papyrus příliš vlhké (příliš suchý vzduch zase škodí pergamenu).

K výrobě pergamenu mohou být v zásadě použity jakékoli živočišné kůže. Nejčastěji se ale vyráběl z kozích, oslích, telecích a hlavně ovčích kůží (nejjemnější a také nejdražší se vyráběl z kůží nenarozených jehňat). Čerstvě stažená kůže se na vnitřní straně musela nejprve zbavit nežádoucích částí, jako jsou zbytky masa, podkožního tuku apod. Poté se vyprala ve studené vodě, čímž se odstranila krev a jiné nečistoty ze srsti. Kůže se následně namáčely v koželužském louhu (roztoku hydroxidu vápenatého), kde v důsledku působení alkalických látek kůže zbledla a došlo k uvolnění srsti. Po jednom až třech týdnech máčení se srst odstranila odřením pomocí tupého obouručního nože, čímž vzniká tzv. holina. Ta se oprala ve studené vodě, aby se odstranil přebytečný hydroxid, a následně se vypnula do rámu, kde se oblým ostrým nožem ořezala podkožní vaziva a takto vypnutá se v průvanu sušila. Důsledné vypnutí v mokřem stavu je zásadní rozdíl mezi usní a pergamenem. Po sejmutí z rámu se z pergamenu odstranily nevzhledné části (nepravidelné okraje apod.) a takto se prodával.

V raném středověku si obvykle celou tuto činnost zajišťovala sama skriptoria, která vznikala jako součást klášterů a kapitul, v nichž vznikaly prakticky všechny písemnosti raného středověku. Byly to vlastně jakési manufaktury na psaný text (narativní a z velké části i diplomatický).

Pergamen byl dále v písařské dílně upravován pro psaní. Povrch byl plněn křídou, vápnem, případně mastkem. Naplněný pergamen byl leštěn pastami z mleté pemzy, skleněného prachu a rozemletých skořápek z mušlí s malým přídavkem vody. Takto upravený pergamen se potíral roztoky pojiva, které byly z vaječných bílků nebo jiných vhodných pojiv. Upravily se tak vlastnosti povrchu pro přijímání inkoustů a barev a zhladily se i ty nejjemnější nerovnosti.

V českých zemích tímto způsobem pergamen zcela ovládl celé románské a raně gotické písemnictví. Z celého procesu výroby je jasné, že se nejednalo o laciné zboží. Pergamenem se šetřilo a pokud se nějaká písemnost stala po čase nepotřebnou, text z ní se vyškral a pergamen se znovu použil. Takovému pergamenu se potom říká palimpsest.

S příchodem papíru (nejstarší dochovaný zápis v Čechách je v *Liber vetustissimus* – nejstarší městské knize Starého Města pražského – a je datovaný rokem 1310) začal být pergamen pomalu vytlačován. Proces náhrady pergamenu za papír ještě zrychlil vynález knihtisku před polovinou 15. století. Obměna to byla však pozvolná, neboť do zakládání tuzemských papíren (ve větší míře až ve druhé polovině 15. století) se jednalo o dovozové zboží. Od pergamenu se ale ani v novověku zcela neupouštělo. Nepoužíval se sice již k běžnému psaní (právě v tom jej nahradil postupně čím dál víc cenově dostupnější papír), ale na pergamen se psaly texty většího významu – především privilegia a jejich konfirmací. V knihařství se pergamen využíval k potahování desek knih, jejichž obsah byl již tištěn na papír, a to až hluboko do novověku (v případě luxusních vydání je tomu tak dosud). Moderní výroba pergamenu se od středověké odlišuje zejména přidáváním sulfidu sodného do vápenného roztoku. Ten proces loužení podstatně zrychluje, avšak jeho účinkem dochází až k přílišnému odbourávání mezivláknenné hmoty. Výsledný produkt proto nemá stejné zpracovatelské vlastnosti (má horší vlastnosti – vyšší náchylnost k mechanickému i mikrobiotickému poškození), než šetrněji zpracovaný středověký pergamen.

Zpracování ovčího mléka

Základem chovu ovcí byla pastva, kterou obstarávali ovčáci, kteří byli najímáni jak velkostatkáři, tak i obcemi. Ti byli zpravidla kvalifikovanější než obyčejní pastýři. Uměli léčit dobytek a velmi často se vyznali i v léčení lidí. Hlavním důvodem chovu ovcí byla vedle produkce vlny, kožešiny a masa i výroba sýrů a dalších mléčných produktů. V zemědělských usedlostech s rozšířeným chovem ovcí byl tomuto cíli přizpůsoben celodenní program v hospodářství.

Od raného novověku byly pro chov ovcí obvyklé specializované ovčiny (Turnovu byly nejbližší ovčiny hruboskalského panství na Kyselovsku a Vystrkalově u Sedmihorek, další čtyři ovčiny byly v okolí Českého Dubu). V lidovém prostředí to bývaly roubené chlévy, které stávaly u statků nebo jiných hospodářských usedlostí. Vrchnostenské ovčiny bývaly již od 16. století naopak zděné a stávaly osamoceně přímo u pozemků určených k pastvě. V zemědělských usedlostech bývaly tyto stavby situovány obvykle za špýcharem proti chlévům koní a hovězího dobytka, jindy na konci podélného stavení, popřípadě jinde. Uvnitř ovčínů bývaly nejméně dva oddělené prostory (pro staré ovce a mladý chov). V podstřeší nad nimi býval prostor pro ukládání píce. Po většinovém zániku chovu ovcí na počátku 20. století se ovčiny často měnily v nejrůznější dílny, skladiště, chlívky, řezárny a další pracovní zařízení.

Ovce se dojily třikrát denně do dřevěných dížek. Čerstvě nadojené mléko se v domácnostech dále zpracovávalo na tvaroh a sýry, což umožňovalo zpracovat přebytky mléka a uchovat jeho hodnotu, která jinak rychle podléhá zkáze.

Různé druhy sýrů patřily od středověku k nejrozšířenějším základním potravinám nižších vrstev společnosti. Sýry z ovčího mléka byly dostupným zdrojem bílkovin, tuků i minerálních

látek. Z ovčího mléka se nejčastěji připravoval tvaroh, který se obvykle konzumoval čerstvý namazaný na chléb nebo se dále zpracovával k pozdějšímu použití. Hospodyně často nakládaly tvaroh do kameninových nádob se solí a kmínem a nechávaly ho vyzrát (tzv. kližák). Takto ochucený tvaroh se také tvaroval do homolek, které se následně sušily v dřevěných klecích, umístěných na dobře větraném místě. Homolky se konzumovaly čerstvé i sušené, sladké i slané, kořeněné a také různého stupně odležení (zralosti).

Vedle sýrů kyselých, jejichž základem byl tvaroh, se vyráběly sýry sladké. Mléko se po přecezení přes plátěné cedidlo do dřevěných nádob sráželo pomocí syřidla, které se vyrábělo ze žaludků mladých telat, kůzlat a jehňat, nebo syřidly obsaženými v některých rostlinách. Sražené mléko se nabíralo do plachetky, kde se nechávalo ustát a vykapat. Mléčná sraženina se odkapáváním a lisováním zbavovala syrovátky a sýrovina se tak oddělila od zbytků mléka. Používaly se k tomu plátěné pytlíky, plachetky nebo dřevěné lisy. Sýrovina se pak osolila, pomocí tvořítek a dalších nástrojů – sýrařských nožů, lžice či harfy – se vytvarovala do bochánků. Ty se pak sušily na dřevěných policích či stojanech v komorách.

Kromě bochánkového sýra se dělaly různé sýry uzené, které se mísily rukama a tvarovaly v dřevěných formách, do kterých se napěchovaly a pak udily v domácích udírnách. Uzením sýry získávaly lesklou hnědou barvu a zvláštní chuť.

Významným produktem byla vždy syrovátka, která zůstává po odebrání sýra. Z její husté vrstvy se stloukalo ovčí máslo, které bylo dobrým omastkem i lékem. Toto máslo dříve nahrazovalo v chudších rodinách (zvláště v podhorských krajích) sádlo.

Vedle másla měla nemensší význam bryzda. Připravovala se po celá léta stejným způsobem. Sražené mléko se nabíralo do plachetky, kde se nechávalo ustát a vykapat. Získaná hmota se vkládala do ovčích kůží a pak se udila. Později se pěchovala do dřevěných soudků a v těch se vozila na trhy.

Současnost chovu ovcí a zpracování ovčích produktů

Výsledky výzkumu Muzea Českého ráje

Muzeum Českého ráje v Turnově provedlo dotazníkový výzkum zaměřený na chov ovcí a zpracování ovčích produktů v regionu. Výzkum byl navíc doplněn o internetové rešerše. Dotazníky byly členěny do dvou kategorií: chov ovcí a zpracování ovčích produktů. Hranici mezi těmito dvěma kategoriemi nicméně nelze jasně stanovit, protože se navzájem prolínají. Zejména hovoříme-li o chovu a zpracování masa a mléka. Zpracování vlny a vlněná výroba už tak silnou vazbu na samotný chov nemají.

Dotazník byl rozeslán chovatelům a zpracovatelům různého zaměření. Jeho cílem bylo získat informace o druhu a náplni činnosti, jejím trvání, případné tradici v rodině a odbytu surovin a výrobků. Chovatelé ovcí navíc byli dotazováni na počet ovcí a ovčácké psi.

Nejčastěji zpracovávanou surovinou je vlna. Zároveň ale z výzkumu vyplývá, že zpracování vlny je pro většinu dotazovaných buď koníček, nebo doplnění další výroby. Práce s vlnou pro většinu z nich začíná už v surovém stavu, kdy je třeba před dalším zpracováním materiál vyprat, vyčesat a případně i nabarvit. Vyčesané rouno se dále upravuje technikou předení či plstění. Část výrobců pracujících s vlnou kupuje už připravené, barvené nebo přírodní rouno, část také hotovou přízi. Většina respondentů nicméně vlnu zpracovává sama od fáze surového materiálu po konečný produkt. Velká část zpracovatelů se věnuje výrobě oděvů. Produkce bývá navíc často zaměřená na děti. S technikou plstění se často pojí výroba šperků a hraček. Oblíbeným produktem bývá také samotná přírodní nebo barvená příze. Ojediněle se výrobci věnují výrobě objemnějších předmětů. Mezi ně patří zejména pan Pavel Pfeifer, jehož firma se kromě zpracování vlny a výroby oděvů věnuje výrobě přikrývek, polštářů, dek, podložek atd. Výjimku tvoří i paní Iva Válková, která ručně vyrábí vlněné matrace. Méně obvyklý způsob zpracování vlny nalézáme například u pana Jana Pospíšila, který využívá vlnu ve stavebnictví jako izolační materiál nebo u Mýdlárny v Ráji, která používá lanolin z ovčí vlny při výrobě mýdla.

Je obvyklé, že vlnu pro zpracování většina řemeslníků nakupuje. Někteří upřednostňují vlnu z regionu, ale běžný je i nákup vlny od chovatelů vzdálenějších. V menší míře mají zpracovatelé vlny malý počet ovcí vlastních. Společným rysem takřka všech zpracovatelů vlny je fakt, že tato činnost nemá v jejich rodině tradici po více generací.

Trendem, který pozorujeme u zpracovatelů i chovatelů je zaměření na ekologický chov a výrobu. Většina z těch, kteří své výrobky nebo ovčí produkty prodávají, cílí na spotřebitele, kterému záleží na přírodním a ekologickém původu kupovaného zboží. U chovatelů vidíme příklon k ekologickému chovu a snahu garantovat bio kvalitu masa i mléka. Výrobci produktů z ovčí vlny kladou důraz na jejich přírodní původ a dobré přirozené vlastnosti materiálu.

Na druhou stranu z výzkumu vyplývá, že v tomto odvětví není snadné zajistit stálý a dostatečný počet odběratelů surovin a výrobků, kteří by poskytli producentovi stabilní příjem. Tři z dotázaných končí s činností a při širším hledání v rámci výzkumu bylo zjištěno nezanedbatelné množství lidí, kteří se chovu ovcí a zpracování ovčích produktů po určitý čas věnovali a své působení ukončili.

Chov je v regionu rozšířen hlavně v podobě malého počtu ovcí pořízeného jedinci nebo rodinami za účelem spásání vlastní zahrady a jiných soukromých pozemků. Větší stáda nalézáme na zemědělských farmách. Tyto farmy se věnují mnohdy i chovu dalších zvířat.

Z regionálních chovatelů ovcí byli vybráni větší farmáři i vzorek chovatelů menších, kteří se věnují chovu kvůli masu, mléku či plemennému chovu. Nejčastější motivací chovu ovcí v regionu je prodej masa. I kvůli této skutečnosti je zde nejrozšířenějším plemenem v Suffolk,

celosvětově nejoblíbenější masné plemeno. Suffolk nalézáme u malých i velkých chovatelů. Škála plemen je nicméně mnohem pestřejší. Jejich výběr záleží na účelu chovu a vůli majitele. Čistě za účelem mléčné produkce chová ovce pouze pan Josef Pulíček, jehož farma se věnuje výrobě ovčích a kozích sýrů. Z tohoto důvodu také jako jediný chová mléčné východofříské plemeno.

Další motivací pro chov ovcí bývá již zmiňovaný výpas. V případě pana Lánika se navíc nejedná jen o výpas soukromých pozemků, ale i o výpas CHKO. Důležitý je pro chovatele také prodej živých zvířat a plemenný chov. S masnou produkcí bývá spojen prodej kůží.

Nezbytným pomocníkem pro chovatele většího počtu ovcí je pastevecký pes. Ovčáckého psa tak nalézáme pouze u producentů, kteří se chovem a prodejem živí. Nejoblíbenějším plemenem ovčáckých psů je border kolie. K větším stádům mají majitelé i dva až tři psi. Lze nicméně přepokládat, že v regionu mohou být i pastevečtí psi odlišných plemen. Důležitou součástí práce s ovčáckým psem je jeho trénink. Mezi běžnou praxí patří i účast psů na soutěžích v pasení. Manželé Lánikovi z Rakous dokonce sami pořádají soutěže, kde spolu pastevečtí psi a jejich majitelé soutěží o titul mistra republiky a pohár obce Rakousy.

Stejně jako u zpracovatelů vlny, i u chovatelů platí, že činnost nemá v rodině tradici po více generací. Nejen z dotazníkového, ale i z výzkumu pramenů vyplývá, že chov ovcí byl silně přerušen po Druhé světové válce a následným centrálním plánováním a kolektivizací, která se soustředila na chov vepřů, hovězího dobytka a drůbeže, zatímco ovce byly naprosto minoritní. Nucenou kolektivizací byl chov ovcí takřka vymýcen i z drobných domácích chovů. Renesanci chov ovcí dosáhl až po roce 1989, kdy se na restituovaných parcelách ovce opět začaly pást. Kontinuita chovu byla prakticky na dvě generace přerušena, zapomenuta však nebyla a opět se vrátila. Z výzkumu navíc vyplývá, že zde existuje potenciál převzetí chovu nastupující generací, zejména v případě, kdy se jedná o zdroj obživy celé rodiny.

Dotazník se dále zaměřil na otázku odbytu. Ukázalo se, že v případě chovatelů, kteří své produkty prodávají, je odbyt minimálně celostátní, v jednom případě i mezinárodní. Tento jev opět odpovídá moderním trendům a tendenci spotřebitelů vyhledávat kvalitní výrobky a zdroje potravin i napříč regiony.

Na závěr shrnutí výzkumu patří poznamenat, že paní Hana Kristel a paní Iva Válková byly kvůli své zručnosti a znalosti tradičních postupů zpracování vlny nominovány Muzeem Českého ráje v Turnově na titul Mistr tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje. Jejich nominace obsahující přesný popis řemeslných postupů se nachází v příloze dokumentu.

Tabulka vytipovaných chovatelů a zpracovatelů

Přílohy

Vyplněné dotazníky

Dotazník: Chov ovcí

Jméno: *Jana Farská*

Místo chovu ovcí: *Holenice*

Kontakt: *731 238 182*

Počet ovcí:

15-20 ks.

Plemeno:

Suffolk.

Jak dlouho se chovu ovcí věnujete?

Od roku 2004.

Má chov ovcí ve vaší rodině tradici po více generací?

Ne. Ale začali jsme ovce chovat společně s otcem.

Máte pasteveckého psa? Pokud ano, o jakou se jedná rasu?

Ne, pouze psa na hlídání u domu.

Z jakého důvodu chováte ovce? maso/ vlna/mléko/jiné

Maso.

Chováte ovce pro vlastní spotřebu či za účelem prodeje?

Vlastní spotřeba.

Poznámky: *Jedná se pouze o koníček. Paní Farská se živí poradenstvím jako OSVČ.*

Dotazník: Chov ovcí

Jméno: *Tatána Hovorková*

Místo chovu ovcí: *Malý Dub 20, Český Dub*

Kontakt: *tanahovorkova@volny.cz, 722 465 232*

Počet ovcí:

25.

Plemeno:

Suffolk.

Jak dlouho se chovu ovcí věnujete?

11 let.

Má chov ovcí ve vaší rodině tradici po více generací?

Ne.

Máte pasteveckého psa? Pokud ano, o jakou se jedná rasu?

Ne.

Z jakého důvodu chováte ovce? maso/ vlna/mléko/jiné

Spásání pozemků.

Chováte ovce pro vlastní spotřebu či za účelem prodeje?

Vlastní spotřeba.

Poznámky: *Paní Hovorková pracuje na poště.*

Dotazník: Chov ovcí

Jméno: Milan Láník

Místo chovu ovcí: Rakousy u Turnova

Kontakt: *alice.lanikova@centrum.cz*

Počet ovcí:

170 ks základního stáda.

Plemeno:

Suffolk.

Jak dlouho se chovu ovcí věnujete?

20 let.

Má chov ovcí ve vaší rodině tradici po více generací?

Ne.

Máte pasteveckého psa? Pokud ano, o jakou se jedná rasu?

Ano. 3 border kolie.

Z jakého důvodu chováte ovce? maso/ vlna/mléko/jiné

Maso, výpas pro CHKO, plemenný materiál.

Chováte ovce pro vlastní spotřebu či za účelem prodeje?

Na prodej, odbyt po celé ČR.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí

Jméno: *Josef Pulíček, Farma Pěnčín*

Místo chovu ovcí: *Pěnčín 60, 468 21 Pěnčín*

Kontakt: *farmapencin.cz, josef.pulicek2@farmapencin.cz*

Počet ovcí:

500.

Plemeno:

Ovce východofríské.

Jak dlouho se chovu ovcí věnujete?

Od roku 2003.

Má chov ovcí ve vaší rodině tradici po více generací?

Zatím první generace, ale pozvolna přechází na druhou.

Máte pasteveckého psa? Pokud ano, o jakou se jedná rasu?

Ano – 2 border kolie.

Z jakého důvodu chováte ovce? maso/vlna/mléko/jiné

Mléko.

Chováte ovce pro vlastní spotřebu či za účelem prodeje?

Pro vlastní potřeby – potřeby farmy pro produkci mléka.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: Šárka Bredlerová, Maloskalská mýdlárna

Místo působení: Malá Skála 191

Kontakt: www.mydlarnavraji.cz, maloskalskamylarna@email.cz

Který ovčí produkt zpracováváte?

Lanolin – při výrobě mýdel.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ano, 5.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Také ano, regionální i vzdálenější.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

15 let.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Celostátní.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ne. Živím se jako mýdlařka a účetní.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: Soňa Anna-Marie Fišerová

Místo působení: Poniklá 111

Kontakt: 777 873 362, fler.cz/medovy-obchod

Který ovčí produkt zpracováváte?

Vlna. Pro kamaráda nožíře schraňujeme kosti a rohy.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ano.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Ne.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

Od roku 2007.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne. Jsem původem z Prahy.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Rodina, přátelé a příjízďející řemeslníci. Omezený okruh z celé ČR a občas pár Angličanů.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ne.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: *Anna Hudská, Farma Klokočí*

Místo působnosti: *Klokočí 73, 511 01 Turnov*

Kontakt: *www.klokoci.cz/farma/farma-klokoci.html, farma@klokoci.cz*

Který ovčí produkt zpracováváte?

Maso, vlna. Vlnu spřádám a výrobky příležitostně prodávám. Pořádám kurzy předení, ukázky, ekovýchové programy.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ano, 6ks. Zwartbles.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Ne.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

10 let.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Celostátní. Maso mám pro vlastní spotřebu.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ne. Živím se pěstováním zeleniny a ekoturistikou.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: *Lucie Matysová, Lambio*

Místo působení: *Nová Ves nad Popelkou 60, 512 71*

Kontakt: *lambio.cz, krizkoval@seznam.cz*

Který ovčí produkt zpracováváte?

Vlnu. Šiji oblečení z merino úpletu.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ne.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Většinu materiálu z moravské pletárny, něco z libereckého obchodu.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

4 roky.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Celostátní.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: *Iva Olšová, Pletení tkaní hračky z ovčí vlny*

Místo působení: *Bítouchov 15, Semily, PSČ 51301*

Kontakt: *pletenitkanihrackyzovcivlny.cz, Iva.Ol@seznam.cz*

Který ovčí produkt zpracováváte?

Vlnu vykupujeme od chovatelů ovcí surovou. Doma ji pereme, češeme na ruční bubnové česače, spřádáme na kolovrátku a z upředené vlny vyrábím vlněné hračky, hlavně zvířátka, jakož i další výrobky - rukavice, ponožky, čepice, ponča, svetry a pod. Tkáme na rámovém stavu vlněné koberečky.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ne.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Především od regionálních.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

Asi 25 let.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Celostátní.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ne, jsem již v důchodu.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: Pavel Pfeifer

Místo působnosti: Čistá u Horek 235, 512 35

Kontakt: www.pfeifer.liberec.net/web/uvod.php, pfeifer@liberec.net

Který ovčí produkt zpracováváte?

Vlnu. Šijeme prošíváné přikrývky, polštáře, spací pytle, podložky. Zajišťujeme vyprání a mykání vlny. Vyrábíme velurové přikrývky, polštáře, podložky, domácí obuv a mnoho dalších. Zajišťujeme zpracování vlny dodané od zákazníků do výrobku dle přání a rozměrů. Dále dodáváme ponožky, vesty, povlečení, matrace a jiné.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ne.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Od regionálních chovatelů.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

2 roky.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ano.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Celostátní.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ano.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: Jan Pospíšil, Domy ze slámy a hlíny

Místo působení: Nová Ves nad Popelkou. 60, 512 71

Kontakt: www.domyzslamyahliny.cz, edomek@seznam.cz

Který ovčí produkt zpracováváte?

Vlnu jako izolační materiál do staveb. Jsem stavitel domů ze slámy a hlíny. Ovčí vlnu používáme jako doplňkový materiál buďto jako izolaci pláště domů, nebo příček. Nebo jako materiál na docpávání a dotěsnění mezer mezi okny, trámy, atd.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ne.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Spíše vzdálenější. Experimentálně od místních dodavatelů.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

10 let.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Mezinárodní.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ne, žívím se jako stavitel.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: Jana Rosenbaumová, Farma Lukava

Místo působení: Dětřichovec 27, Jindřichovice pod Smrkem

Kontakt: www.lukava.net, jana@lukava.cz

Který ovčí produkt zpracováváte?

Maso, mléko.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ano, s manželem. 50 ks.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Ne.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

5let (mléko), 10let chov ovcí (maso).

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Mezinárodní.

Živíte se výhradně chovem ovcí nebo zpracováním ovčích produktů?

Do jisté míry ano.

Poznámky: *Končí s činností.*

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: Tereza Svatošová Kronesová

Místo působení: Benešov u Semil 52

Kontakt: www.fler.cz/tereza-svatosova-kronesova, terezzka@centrum.cz

Který ovčí produkt zpracováváte?

Vlna. Výroba vlněných bot.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ne.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Regionální – sousedé, pan Pfeifer.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

Rok.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Místní.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ne. Je to koníček.

Poznámky:

Dotazník: Chov ovcí a zpracování ovčích produktů

Jméno: Terezie Šámalová, Sijemdetem.cz

Místo působení: Liberec

Kontakt: sijemdetem.cz, info@sijemdetem.cz

Který ovčí produkt zpracováváte?

Vlnu. Šijeme z ní oblečení a dětské látkové pleny.

Chováte sám/sama ovce? Pokud ano, kolik?

Ne.

Vykupujete ovčí produkty? Pokud ano, využíváte chovatele regionální nebo vzdálenější?

Spíše vzdálenější. Lokální vlna je pro naše účely většinou nepoužitelná.

Jak dlouho se své činnosti věnujete?

10 let.

Má Vaše činnost v rodině tradici po více generací?

Ne.

Jak široký je okruh Vašich zákazníků? místní/okresní/krajský/celostátní/mezinárodní

Mezinárodní.

Živíte se výhradně zpracováním ovčích produktů?

Ne. Živíme se obecně zpracováním přírodních látek.

Poznámky:

Nominace Ivy Válkové na titul Mistra tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje

Náležitosti návrhu na udělení titulu

"MISTR TRADIČNÍ RUKODĚLNÉ VÝROBY LIBERECKÉHO KRAJE"

Osobní údaje kandidáta

Jméno a příjmení: **Iva Válková**
Narozen (datum a místo): 24. 9. 1971, Praha
Státní občanství: ČR
Adresa bydliště: Stružinec 9, Lomnice nad Popelkou 512 51
Adresa pracoviště: Stružinec 9, Lomnice nad Popelkou 512 51
Telefon: 739 027 090
E-mail: iva.keramik@seznam.cz

Obor uchované řemeslné tradice: zpracování ovčí vlny

Návrh předkládá:

Jméno a příjmení, je-li předkladatelem fyzická osoba nebo název, je-li předkladatelem právnická osoba: Muzeum Českého ráje v Turnově

adresa předkladatele: Muzeum Českého ráje, Skálova 71, 51101 Turnov

telefon: 481322106, 604720571

kontaktní adresa (jen je-li odlišná od trvalého sídla)

datum a podpis předkladatele

.....

Seznam povinných příloh:

1. Profesionální životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru.
2. Popis technologie a tvarosloví zhotovovaných výrobků.
3. Informace o schopnosti předávat osvojené profesní znalosti a dovednosti následovníkům.
4. Informace o účasti na přehlídkách, výstavách a specializovaných trzích, popřípadě dalších aktivitách péče o tradice lidového řemesla.
5. Písemný souhlas nominovaného s pořizováním dokumentace Muzeem Českého ráje v Turnově a Národním ústavem lidové kultury.
6. Fotodokumentace.
7. Seznam a popis fotografií, popřípadě seznam dalších zaslaných materiálů, se stručným komentářem.

Příloha č. 1

Profesionální životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru.

Iva Válková se narodila 24. září 1971 v Praze. Svým zájmem vždy směřovala k rukodělné činnosti – ve svých devatenácti letech se začala zabývat keramikou a o čtyři roky později se setkala s vlnou – vyrobila vlněnou matraci. Nejdříve z nutnosti pro potřebu svou a svých blízkých, později se matrace staly jejím stálým produktem. Způsoby zpracování materiálu a tudíž i výrobky byly u Ivy Válkové určeny životní situací. Absence dílny a nutnost uživit rodinu vedly k velmi „původnímu“ zpracování vlny. Vlnu posbíranou od malochovatelů ovcí – svých známých a přátel – doma vyprala a použila na vlněné matrace nebo polštáře, či ji dále vyčesala a upředla a následně použila k pletení svetrů či jiných pletených výrobků.

Vše se naučila sama pozorováním jiných řemeslníků a následnou praxí. Celý proces práce spočívá v užití tradičních technik a postupů, což je dáno hlavně množstvím zpracované vlny. Ve větším množství by Iva Válková potřebovala již mechanizaci a tím by se od původního způsobu oddálila, což nechce. Také ji fascinuje udržitelnost tohoto způsobu – člověk je schopný se obléknout úplně sám bez elektrické energie a téměř jakéhokoli vybavení. Materiálem se navíc neplýtvá, jak je tomu u mnohých jiných výrobních procesů. Produkty z vlny mají dlouhou životnost a při dobré péči vydrží majitelům i celý život. Iva Válková se snaží zachovávat v povědomí lidí skutečnost, že právě tento způsob výroby je původní a že teprve z něj vychází možné další postupy. Tento způsob uvažování a princip práce předává dětem též jako pedagožka na Waldorfské škole v Semilech.

Příloha č. 2

Popis technologie a tvarosloví zhotovovaných výrobků.

U řemeslníka zpracovávajícího vlnu můžeme pozorovat běžný „hospodářův rok“. Na jaře se ovce stříhají, vlna se sváží. Od léta do podzimu se pere a od podzimu do jara spřádá. Plete se pak v průběhu celého roku, aby bylo na zimu připravené zboží.

Vlnu na svou produkci si Iva Válková zajišťuje od jednotlivců, svých známých a lidí v okolí, podle kvality a vlastností vlny. Vlnu kombinuje, aby byla příjemná a vzhledově zajímavá - do obyčejné přidává merino či srst z angorského králíka atp. Ostatní velké množství vlny (např. na workshopy) kupuje Iva Válková jako polotovary od pana Pfeifera z Liberce. Vlna je v původní barvě a vyčesaná.

Praní

Vlnu je zapotřebí v první řadě vyprat a zbavit mechanických nečistot. Nejprve se namočí do dešťové vody, která je měkká a vlnu snáze odpírání. To je zapotřebí opakovat nejméně třikrát. Následně se vlna ponoří do vlažné vody se sodou a zvonem prošťouchá. Mezi všemi přesuny je nutné vlnu pečlivě ždímat, aby se nepřenášely nečistoty, a hlídat její teplotu, neboť větší výkyvy jednotlivých lázní by měly za následek srážení vlny. Nakonec je potřeba vlnu vyždímat nejlépe v pračce a to např. v povlaku na polštář. Iva Válková suší větší množství vlny na plachtách položených na trávě a vlnu obrací hráběmi. Za nepříznivého počasí suší vlnu na půdě domu a dosouší nad kamny, ale i zde je potřeba hlídat teploty – např. mokrá vlna by se na úplně studené půdě mohla také srazit. Naopak suchou vlnu, jak pranou, tak nepranou, je možné skladovat roky, avšak na místě, kde v zimě mrzne. Pak vlně nemohou ublížit žádní škůdci.

Česání

Česání neboli mykání vlny je proces, ve kterém je vlna sjednocována. Z jednotlivých pramenů či druhů vln lze vytvořit homogenní plát vlny. Šíře takového plátu záleží na šíři mykacího stroje (dva válce proti sobě, na kterých jsou drobné háčky, které vlnu zachytávají a „češou“). Tak je vlna připravena buď k barvení nebo plstění nebo přímému spřádání.

Barvení

Vypranou a vyčesanou vlnu barví Iva Válková přírodními i chemickými barvami. Z přírodních používá ty, které jsou pro ní nejdostupnější, jako jsou třezalka, kaštan (jírovec maďal), ořech (ořešák), mořena barvířská. Z chemických používá opět běžně dostupné barvy na vlnu, do kterých se pro ustálení přidává ocet. U barvení Iva Válková již nepoužívá žádné zvláštní odměřování barviv. Díky mnohaletým zkušenostem může pracovat intuitivně a barvit „od oka“. Jediným nutným vybavením pro její barvení jsou kamna a velké hrnce. Proces začíná s třemi základními barvami – žlutou, zelenou a červenou, ze kterých postupným přeléváním a mícháním poskládá škálu až 31 odstínů. Stejně tak

jako u praní, je nutné sledovat i u barvení teplotu vlny a té přizpůsobovat barvicí lázeň, aby nedošlo k jejímu srážení.

Spřádání

Iva Válková spřádá vlnu na svém kolovratu. Nejprve se spřádá z vlny nit, ze dvou nití se slne příze. Výjimečně se slnou již dvě hotové příze, což znamená, že vzniká dvojnásobný materiál ze čtyř nití. Při spřádání je třeba mít na paměti cílový produkt a tomu přizpůsobit požadovanou gramáž příze. Někdy při spřádání přidává Iva Válková k již vyčesané vlně prameny vlny nečesané a třeba i jinak barevné, což vytváří zajímavou strukturu nitě a tím pádem i upleteného materiálu.

Pletení

V pletení jde velmi často vyloženě o zakázkovou výrobu. Jelikož příprava materiálu a následné pletení jsou časově velmi náročné činnosti, jsou svetry od ní pro opravdové „fajnšmekry“, kteří vlastnosti vlny ocení nejvíce – lidé, kteří pracují venku, často v nepříznivých podmínkách. Takových svetrů je schopna vytvořit zhruba pět kusů do roka.

Mezi „velkými“ výrobky bychom u Ivy Válkové našli ještě pletené kabáty a sukně. A dále pak drobnosti jako rukavice, ponožky, čepice, které po pletení dále upravuje zaplštěním.

Plstění

Plstění je další z tradičních postupů, jak zpracovanou vlnu kultivovat. V praxi tento způsob Iva Válková k produkci zboží využívá minimálně, pouze na žádost zákazníka. Spíše se mu věnuje jako lektorka. Mokré plstění je totiž technicky nenáročná a efektní práce. Prolnutí a propojení vláken je dosahováno pomocí hnětení vlny vodou a mýdlem, tzv. valchováním.

Matrace z ovčí vlny

Matrace je vyrobena z ovčí vlny a její potah je z lněné látky. Takto zhotovený futon má velmi dobré termoregulační schopnosti a zahřívá celé tělo rovnoměrně. Je prodyšný a zároveň mu nevdá vlhčí prostředí. Je antialergenní, nepřežívají v něm roztoči. Tato matrace může ležet i na zemi nejlépe vložená do pevného dřevěného rámu. Uvnitř se futon skládá z několika vrstev vlny hrubovlnných plemen ovčí např. švarcvaldských či suffolků, a protože jejich vlna neplstí, matrace zůstává pružná. Tato vlna je pečlivě vypraná v sodě a ekologickém pracím prostředku, následně mykaná. Jednotlivé vrstvy vlny jsou postupně rozprostírány a stlačovány tak, aby matrace zůstala rovnoměrná. Výška vycpávky může být různá. Od tenkých podložek po komfortní silné matrace. Střední vycpávku lze doplnit i jiným přírodním materiálem, např. žíněmi nebo kokosovým vláknem. Jelikož má vlna samočisticí účinky, není potřeba matraci prát. Pokud je to nutné, stačí ji vyplavit v čisté vodě a nechat dobře vyschnout na slunci. Čalounění je provedeno ručně, precizně prošívané velmi pevnou voskovanou dratví. Takto vyrobená matrace vydrží funkční mnoho let. Iva Válková v současné době vyrábí asi tři

takové matrace ročně. Bez jakékoli mechanizace je to fyzicky velmi náročná práce, kterou nelze provozovat často.

Příloha č. 3

Informace o schopnosti předávat osvojené profesní znalosti a dovednosti následovníkům.

Iva Válková má velkou schopnost zaujmout. Má perfektně zvládnuté řemeslo, které svým žákům - dětem i dospělým - dokáže velmi jasně a systematicky představovat. Jistě jí k tomu pomáhá i její živelná povaha, pomocí které snadno nadchne a strhne pro práci i ostatní. Což, je obrovská výhoda při práci s dětmi. Ve Waldorfské škole v Semilech vede kurzy pracovní činnosti v několika třídách. S dětmi zde celý rok pracuje na výrobcích z vlny, textilu a keramiky. (Waldorfská pedagogika přikládá pracovní činnosti velkou váhu a tomu odpovídá i hodinová dotace tohoto předmětu.) Odměnou a radostí jí je skutečnost, že děti, které prošly jejím vedením, se k tvoření a práci s vlnou samy od sebe vracejí. Je zřejmé, že i do budoucna je to pro ně ohromný vklad.

Jako lektorka je Iva Válková schopná proměňovat kurzy podle požadavků a schopností účastníků. Vede kurzy pro děti i dospělé (např. pedagogy waldorfských škol, učitelky pracovního vyučování ze škol v okolí jejího bydliště atd.). Byla přizvána k vedení několika seminářů v Muzeu Českého ráje v Turnově v rámci doprovodného programu výstavy o vlně.

Osvětu provádí také při stánkovém prodeji svého vlněného artiklu. Ochotně s lidmi mluví o pracovních postupech a materiálech a hlavně vlastních nabytých zkušenostech.

V neposlední řadě Iva Válková předala část svých znalostí svým třem dcerám a nejméně u jedné z nich se dá očekávat pokračování výtvarně-řemeslné činnosti.

Příloha č. 4.

Informace o účasti na přehlídkách, výstavách a specializovaných trzích, popřípadě dalších aktivitách péče o tradice lidového řemesla.

Vzhledem k povaze svých výrobků se Iva Válková příliš často neúčastní výstav či přehlídek. Ač jsou její výrobky vysoké umělecké kvality a je na nich vidět citlivý přístup a respekt k řemeslu, obvykle se tento druh zboží nevystavuje. Produkty jsou určeny k prostému nošení a užívání. Avšak svůj prodejní stánek často doplňuje ukázkou předení a verbálním předáváním nabytých vědomostí.

Iva Válková se pravidelně účastní turnovských Staročeských řemeslnických trhů, Chovatelských trhů v Babiččině údolí, Farmářských trhů v Jilemnicích. Několikrát do roka prodává též na vánočních a velikonočních trzích waldorfských škol po celé republice. Dále pak je pravidelně zvána do

Muzea lidových staveb v Kouřimi, kde představuje několik programů: Svatodušní předení, Tkalcovství (historie, názvosloví), Plstění, Spřádání.

Iva Válková se zúčastnila výstavy „Na vlně vlny“, která proběhla v tomto roce v Muzeu Českého ráje v Turnově, a která představovala širokou škálu řemeslníků zabývajících se zpracováním a kultivací vlny v širokém spektru.

Příloha č. 5

Písemný souhlas nominovaného s pořízením dokumentace Muzeem Českého ráje v Turnově a Národním ústavem lidové kultury.

Čestné prohlášení

Já, níže podepsaná Iva Válková, narozená 24. září 1971, bytem Stružinec 9, Lomnice nad Popelkou, souhlasím s pořízením dokumentace svých pracovních postupů ke studijním a dokumentačním účelům Muzea Českého ráje v Turnově a Národního ústavu lidové kultury.

Ve Stružinci v listopadu 2017

.....

podpis

Příloha č. 6

Fotodokumentace.

Různé druhy vlny

Různé druhy vlny

praní vlny

česání (mykání) vlny

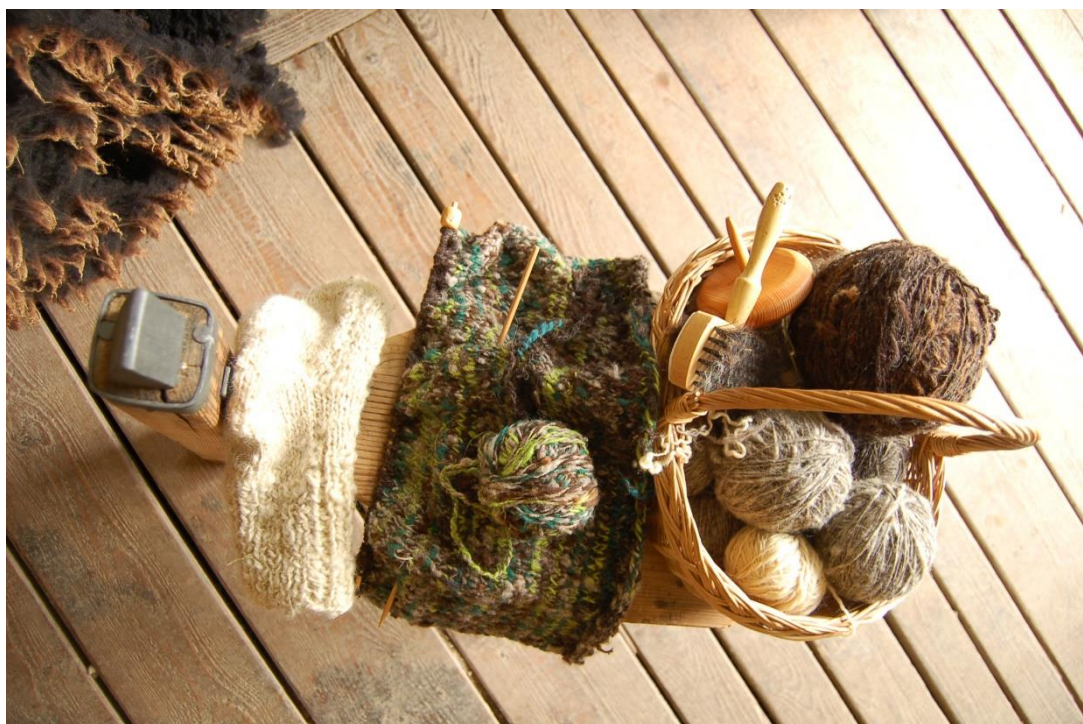
česaná vlna

barvená vlna

Iva Válková při předení

Pletení

matrace

Nominace Hany Kristel na titul Mistra tradiční rukodělné výroby Libereckého kraje

Náležitosti návrhu na udělení titulu

"MISTR TRADIČNÍ RUKODĚLNÉ VÝROBY LIBERECKÉHO KRAJE"

Osobní údaje kandidáta

Jméno a příjmení: **Hana Kristel**

Narozen (datum a místo): 12. 12. 1967, Slaný

Státní občanství: ČR

Adresa bydliště: Bítouchov 75, Semily 513 01

Adresa pracoviště: Bítouchov 75, Semily 513 01

Telefon: 728 774 826

Email: hana.kristel@seznam.cz

Web: www.hanakristel.vnetu.cz

Obor uchované řemeslné tradice: barvířské řemeslo

Návrh předkládá:

Jméno a příjmení, je-li předkladatelem fyzická osoba nebo název, je-li předkladatelem právnická osoba: Muzeum Českého ráje v Turnově

adresa předkladatele: Muzeum Českého ráje, Skálova 71, 51101 Turnov

telefon: 481322106, 604720571

kontaktní adresa (jen je-li odlišná od trvalého sídla)

datum a podpis předkladatele

.....

Seznam povinných příloh:

1. Profesionální životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru.
2. Popis technologie a tvarosloví zhotovovaných výrobků.
3. Informace o schopnosti předávat osvojené profesní znalosti a dovednosti následovníkům.
4. Informace o účasti na přehlídkách, výstavách a specializovaných trzích, popřípadě dalších aktivitách péče o tradice lidového řemesla.
5. Písemný souhlas nominovaného s pořizováním dokumentace Muzeem Českého ráje v Turnově a Národním ústavem lidové kultury.
6. Fotodokumentace.
7. Seznam a popis fotografií, popřípadě seznam dalších zaslaných materiálů, se stručným komentářem.

Příloha č. 1

Profesionální životopis se zaměřením na péči o uchování tradic oboru.

Hana Kristel se věnuje přírodnímu barvení vlny, příze, bavlny a hedvábí. Barvířskému řemeslu se učila od textilní výtvarnice Margaret Docherty. Součástí její práce bylo od začátku hledání tradičních zdrojů a neustálé experimentování s širokou škálou přírodních pigmentů. Dnes se její práce vyznačuje velkou řemeslnou zručností a vysokou estetickou hodnotou výrobků.

Hana Kristel je diplomovaná dětská sestra a absolventka oboru speciální pedagogika na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy. Dále studovala na Darja Shiatsu School a prošla mnoho kurzů zaměřených na alternativní terapie včetně léčení barvami. Poprvé se setkala s barvířstvím na kurzu v Anglii v roce 2005. Od té doby se mu sama intenzivně věnuje a snaží se prohlubovat své znalosti i schopnosti v tomto odvětví.

Podstatou tvorby paní Kristel je práce s čistě přírodními materiály a látkami. Zajímá se o historické řemeslné postupy a technologie, ověřené v lidovém prostředí. Techniku barvení tak soustavně zdokonaluje a rozvíjí. Pracuje s přírodními pigmenty způsobem, jakým byly podomácku barveny textilie v tradičním lidovém prostředí.

Příloha č. 2

Popis technologie a tvarosloví výrobků

První zmínky o barvířském řemesle v českých zemích pocházejí z 15. století. Vzhledem k povaze dobové materiální kultury je ovšem pravděpodobné, že zde bylo vykonáváno již dříve. Barvířství vždy úzce souviselo s textilní produkcí a jednalo se výhradně o řemeslo městské. Pravý rozkvět barvířství nastal v 16. století. Základním zpracovávaným materiálem bývalo vlněné sukno a lněné nebo bavlněné plátno. Barvila se též lněná a bavlněná příze. K barvení se až do poloviny 19. století používala barviva z přírodních zdrojů, zejména rostlinného původu. Využívaly se rostliny místní, například boryt barvířský pro dosažení modrých odstínů, mořena barvířská pro barvu červenou nebo žlutý šafrán, stejně jako barviva dovážená ze zámoří. Velice oblíbeným barvivem se stalo například indigo známé svou typickou modrou barvou. Technologii přípravy a mísení barviv i samotné postupy barvení si jednotlivé dílny střežily jako výrobní tajemství. V lidovém prostředí se podomácku vyrobené příze a látky barvily běžně dostupnými produkty: borůvkami, cibulí, ořeším, březovým listím i kůrou aj. S nástupem průmyslové revoluce a rozšířením syntetických barviv ale ztratila přírodní barviva na významu. Jednodušší způsob přípravy, dostupnost i sytější barvy umožněné syntetikou přírodniny z barvířského odvětví takřka vytlačily. V současné době je technologie barvení přírodními materiály udržovaná zejména mezi uměleckými řemeslníky zabývajícími se klasickými postupy a tradiční výrobou.

Pracovní postup:

Hana Kristel postupy tradičního barvířství dodržuje velmi pečlivě. Před barvením materiál důkladně vypere, čímž ho zbaví mastnoty a špíny, které by mohly zabraňovat dobrému uchycení barev. Tento krok je důležitý zejména při zpracování vlny, která je přirozeně mastná a často plná nečistot. Bezprostředně před procesem barvení materiál pro zlepšení absorpčních schopností paní Kristel namáčí. Během celého postupu dává pečlivý pozor, aby materiál nebyl vystaven teplotnímu šoku, tedy velkým výkyvům teploty, které by mohly způsobit sražení. Některé materiály před barvením moří přírodními mořidly. Mořidlo samo o sobě nemá žádnou barvu, pouze daný materiál otevře k přijetí a zafixování barvy a umožní barvivo plně rozvinout svoji škálu. K moření vlny a bavlny užívá taniny z rostlin nebo roztok síranu draselného (kamenec v poměru 10g ku 100g materiálu). Hedvábí moří v čistém octanu hlinitém.

Z většiny rostlin Hana Kristel extrahuje barvu podušením. Materiál dusí cca 60 minut při teplotě kolem 80°C. V některých případech po dosažení teploty barvivo odstaví a nechává stát hodiny i dny. Např. kůru je nutné máčet minimálně týden. Výluh z rostlin využívá i vícekrát.

Samotný proces barvení se liší podle druhu barviva. V případě substantivních barviv (ořešák, kurkuma) namočí paní Kristel důkladně připravený materiál do studené barvicí lázně, kterou zahřeje a nechá s materiálem opět schladit. Barviva různě kombinuje. S opakovaným ponořením materiálu se mění intenzita nachytané barvy a vznikají světlejší odstíny. Materiál následně vymáchá a dobře usuší.

U další skupiny barviv, ve které se nachází např. indigo, je třeba k obarvení materiálu ještě další element, v tomto případě vzduch. Materiál Hana Kristel namočí do připravené a zahřáté

indigové lázně, po dobu smočení materiálu zabraňuje přístupu vzduchu k lázni. Následně vystaví materiál vzduchu a v reakci s ním se začne barva velmi rychle rozvíjet. Tento proces opakuje, získává tak kontrolu nad odstínem barvy a zároveň se barva v lázni nachytává do hlubších vrstev materiálu a stává se odolnější proti oděru.

V případě třetí skupiny barviv (kam patří většina barvířských rostlin) paní Hana nejprve materiál namoří, výše zmíněnými mořidly. Po moření materiál řádně vymáchá a barví stejným způsobem jako u první skupiny.

K barvení užívá tyto rostlinné a živočišné látky:

- Rostlinné indigo – Barvivo, které se získává ze stonků keře indigovníku pravého, vytvoří širokou paletu modrých odstínů, od temně modré až po blankytnou modř.
- Košenila – Velmi vzácný a drahý zdroj karmínu, pochází z vysušených těl hmyzu červce nopálového žijícího na opuncích, barví vlnu a hedvábí karmínově, šarlatově a růžově.
- Košenila přebarvená v indigu – Vzniká fialová barva.
- Annatto – Barvivo ze semen keře oreláníku barvířského, zdroj nádherných sytých odstínů oranžové barvy.
- Listy ořešáku – Hnědá.
- Cibulové slupky – Zlatě žlutá barva.
- Bříza – Březové listí barví jasně žlutě, kůra do růžova. Březové listí požívá Hana Kristel hlavně čerstvé.
- Kurkuma – Sytě žlutá barva, kterou hana Kristel používá k odstínování v kombinaci s jinými barvivy, neboť na světle velmi rychle bledne.
- Březové listy s cibulovými slupkami a indigem – Máčením postupně ve třech lázních vytváří odstíny zelené.
- Mořena barvířská – Zdroj cihlově červených a korálových barev, změnou pH lázně na zásaditou (přidáním prací sody, nastrohané křídly nebo odstáté vody z popela) dosahuje paní Kristel malinově červených, oranžových a fialových odstínů.

Hana Kristel k moření a odstínování nepoužívá žádné toxické substance. Barvy má stálé, nedochází k jejich seprání, na slunci neblednou. Při barvení přírodními materiály ale musí neustále myslet na fakt, že podléhají klimatickým podmínkám. Pokud je například suchý rok, pak listy břízy nebarví tak zářivě.

K prodeji připravuje Hana Kristel balíčky ovčího rouna v různých gramážích. Balíčky jsou naplněny různobarevnými vlnami či jednou barvou různých odstínů. Rouno je určeno k dalšímu zpracování, především k plstění mokrou či suchou cestou. Využíváno je řemeslníky, kteří své výrobky zpracovávají čistě přírodním způsobem, např. výrobci plstěných bot, šperků, pleteného zboží, obrázků nebo vlněných hraček. Balíčky jsou oblíbené také u dětí, které je mohou využít k veškerému tvoření.

Dále z rukou Hany Kristel vychází ručně spředená barevná klubíčka vlny. Vlnu spřádá na kolovrátku a klubíčka lze dostat ve všech dosažitelných barvách. Výborně se hodí k pletení a tkaní.

Ruční spřádání je však časově náročné, a proto Hana Kristel barvívá již hotovou, továrně zpracovanou přízi.

Druhou část řemeslné produkce tvoří hedvábné šály a šátky různých velikostí, které Hana Kristel barví tradičními postupy. Při jejich výrobě se inspirovala zejména japonskou technikou shibori. V českých zemích je tato technika známá jako barvení rezervou nebo batika. Jedná se o způsob vzorování látek, kdy barva nepronikne tam, kde je na látce sklad, nit nebo pevně uchycený předmět. Další šátky barví, přebarvuje, mění pH barvicí lázně a hraje si s odstínováním. Lesk hedvábí dá vyniknout kráse přírodních barev. Věnuje se i prodeji barevných setů určených k terapii barvami. Barví také metráž pro potřeby eurytmických skupin.

Mezi vedlejší produkty, které paní Kristel vyrábí z ovčí vlny, patří pletené ponožky pro nejmenší miminka. Pro radost vytváří z barvených roun plstěné šperky. Z bio bavlny barví drobné odstřižky, které namáčí ve vosku a stáčí do očistných svící.

V rámci svých barvířských dovedností je Hana Kristel schopná zvládat různé zakázky a požadavky. Barvila již ruční papír, dřevěné části hraček či šperků, peří aj. Tvrdí, že takové zakázky ji přivádějí k hledání nových cest a rozšiřování zkušeností. Někdy dokonce přerostou v nový obchodní artikl.

Příloha č. 3.

Informace o schopnosti předávat osvojené profesní znalosti a dovednosti následovníkům.

Hana Kristel své zkušenosti a vědomosti o barvířské technice předává dál prostřednictvím intenzivních 1-2 denních kurzů pro veřejnost, které připravuje pro zájemce na různých místech: Ve školách a školkách, muzeích, mateřských centrech, na tematických dnech a veletrzích či letních táborech. O tyto kurzy je ze strany veřejnosti stále stoupající zájem. V budoucnu plánuje postavit pro konání workshopů i adekvátně velkou dílnu. V ostatních případech předává své znalosti jednotlivcům při práci nebo u stánku se zbožím.

Příloha č. 4.

Informace o účasti na přehlídkách, výstavách a specializovaných trzích, popřípadě dalších aktivitách péče o tradice lidového řemesla.

Výrobní proces přírodního barvení Hany Kristel s ukázkou barveného materiálu byl s úspěchem představen na výstavě Na vlně vlny, která probíhala v Muzeu Českého ráje v Turnově od června do října 2017.

Hana Kristel se pravidelně několikrát do roka účastní specializovaných trhů, např. ve Waldorfské škole v Semilech. Své produkty prodává s úspěchem také na internetových stránkách. Díky kvalitě a výjimečnosti svých výrobků se dostala do povědomí veřejnosti a lidé se na ní velmi často obrací osobně, když chtějí něco koupit, přiučit se nebo se poradit.

Hana Kristel říká: „Mám úctu ke všem přírodním materiálům a jejich využití v řemesle, ale k barvířskému řemeslu mám nejbliže a proto ho i provozuji.“

Příloha č. 5.

Písemný souhlas nominovaného s pořizováním dokumentace Muzeem Českého ráje v Turnově a Národním ústavem lidové kultury.

Čestné prohlášení

Já, níže podepsaná Hana Kristel, narozená 12. 12. 1967, bytem Bítouchov 75, Semily, souhlasím s pořizováním dokumentace svých pracovních postupů ke studijním a dokumentačním účelům Muzea Českého ráje v Turnově a Národního ústavu lidové kultury.

V Semilech v listopadu 2017

.....

podpis

Příloha č. 6.

Fotodokumentace.

Ukázka barevné stupnice

Balíčky rouna žlutých a hnědých odstínů

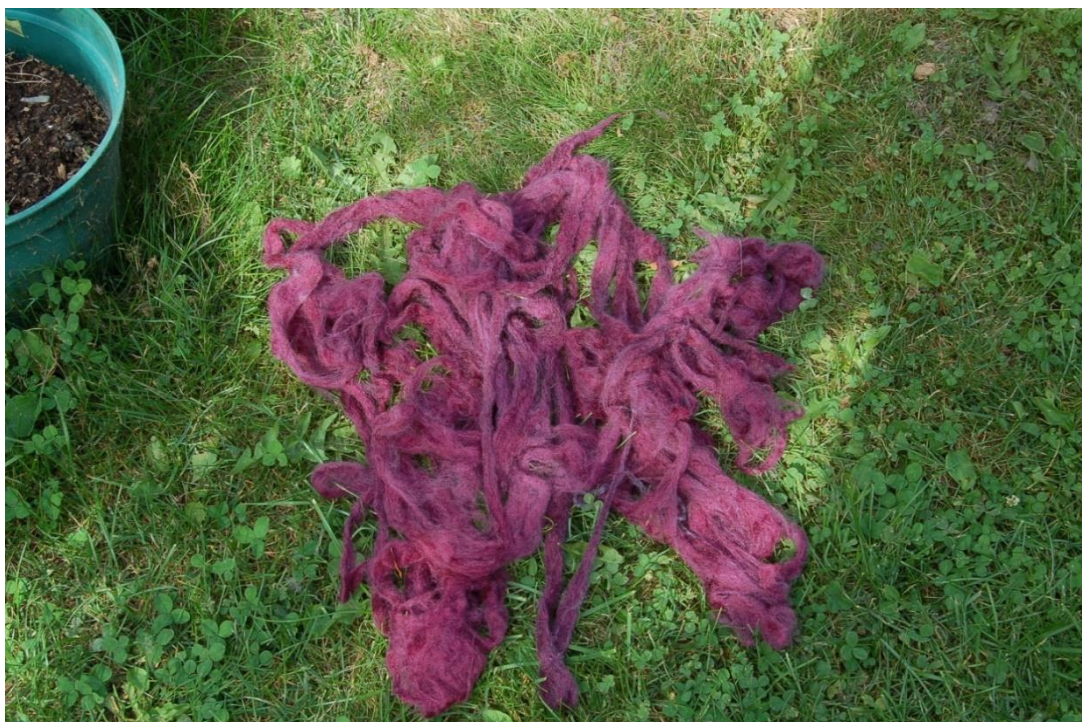
Balíčky rouna různých barev

Barvení vlny indigem

Proces barvení indigem a jeho odstínování

Tmavší odstíny vytvořené indigem

Světlejší odstíny vytvořené indigem

Technika barvení shibori

Použití nitě ke vzorování

Hedvábný šál barvený v indigu

Hedvábné šály

Hedvábné šály při procesu schnutí